

ניצבים ויילך

"היה אתה עצמך השינוי שאתה רוצה שיקרה בעולם". קח את היוזמה

הרב פרופ' יונתן זקס

מאורע גדול מתרחש בפרשתנו, ואנו כמעט איננו מבחינים בו. מאורע ששינה את קודם הקיום היהודי, ויכול גם לשנות את חיינו. **משה חידש את הברית בין עם ישראל** ואלוקים. נשמע פורמלי ויבש? אולי, אבל דרמטי מאין כמוהו.

עד אותה עת, לאורך תולדות האנושות כפי שהן מסופרות בתורה, אלוהים כרת שלוש בריתות. הראשונה, בבראשית פרק ט, הייתה עם נוח, ובאמצעותו עם כל האנושות. אפשר לקרוא לה ברית הסולידריות האנושית. על פי חז"ל היא כוללת שבע מצוות, הלא הן "שבע מצוות בני נוח", שהידועה בהן היא קדושת חיי האדם: "שִׁפְךָ דַם הָאָדָם, הַשָּׁלֵחַ דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ, כִּי בְּצֶלֶם אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט, ו).

הברית השנייה, בבראשית יז, הייתה עם אברהם ועם צאצאיו: "וַיְהִי אֲבָרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וַתִּשַׁע שָׁנִים, וַיֵּרָא ה' אֶל אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו, 'אֲנִי אֶ-ל שְׁדֵי. הַתְּהַלֵּךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים, וְאַתָּנָה בְרִיתִי בֵינִי וּבֵינְךָ ... וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵינִי וּבֵינְךָ וּבֵין זָרְעֶךָ אַחֲרָיְךָ לְדֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם...". ברית זו הפכה את אברהם לאביה של אמונה חדשה, שלא נועדה להיות אמונתה של כל האנושות אבל היא שואפת להיות לאנושות לברכה: "וּנְבָרְכֻךָ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה" (בראשית יב, יג ובראשית כח, יד).

הברית השלישית היא הברית שכרת השם עם בני ישראל בימי משה, במעמד הר סיני, כאשר העם שמע את עשרת הדיברות וקיבל על עצמו להיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש".

מי יזם את כל הבריתות הללו? תמיד הקדוש ברוך הוא. לא נוח, לא אברהם, לא משה ולא בני ישראל ביקשו ברית עם השם. האל הוא שרצה ברית עם בני האדם. אך עם זאת, אפשר להבחין בתהליך של תמורה. מנוח, אלוהים לא ביקש תגובה. נוח לא התבקש לעשות שום דבר שייראה כי הוא מקבל על עצמו את תנאי הברית. נוח התוודע לחוקי ההתנהגות המוטלים מעתה עליו ועל כל הדורות, אבל אלוהים לא ביקש ממנו שום מחווה של אישור הברית. נוח נותר פאסיבי לאורך כל התהליך.

מאברהם, האל כבר ביקש תגובה – תגובה פיזית. "זאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זָרְעֶךָ אַחֲרָיְךָ: הַמֹּזֵל לָכֶם כָּל זָכָר. וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשָׂרְ עַרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם" (בראשית יז, י-יא). עד היום אנו קוראים לטקס מילת העורלה "ברית מילה" או אפילו בקיצור "ברית". השם מבקש מבני בריתו זו, מן הזכרים לפחות, דבר תובעני מאוד: **טקס חניכה**.

מבני ישראל, בברית סיני, האלוקים כבר ביקש הרבה יותר. הוא ביקש מהם, בעצם, להכיר בו כריבון וכמחוקק יחיד. ברית סיני כללה לא שבע מצוות כמו ברית נוח, לא שמונה כמו הברית עם אברהם, אלא שש מאות ושלוש עשרה מצוות. בני ישראל נדרשו מעתה לשלב את המודעות לאלוהים בכל תג ותג בחייהם.

אנו רואים אפוא כי ככל שתהליך כריתת הבריתות מתקדם, כן מתרבות בקשותיו של אלוהים משותפיו לברית. או בניסוח קצת אחר: **הוא מטיל עליהם אחריות גדלה והולכת**.

בברית בהר סיני קרה דבר נוסף שלא קרה קודם לכן. האל מורה למשה להודיע לעם על טיבה של הברית לפני כריתתה, **כדי לבדוק שהעם מסכים**. בני ישראל מביעים הסכמה שלוש פעמים: "וַיַּעֲנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ, כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר הַשֵּׁם נַעֲשֶׂה" (שמות יט, ח); "וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ, כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר הַשֵּׁם נַעֲשֶׂה" (שם כד, ג); "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וַיֹּאמְרוּ, כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר הַשֵּׁם נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" (שם, ז).

לראשונה בהיסטוריה אנו פוגשים פה בתופעה שנתקדשה בהצהרת העצמאות האמריקנית, הלא היא "הסכמת הנשלטים". האלוהים השמיע את עשרת הדיברות רק לאחר שהעם נתן אות כי הוא מסכים לקבל עליו את דברו. האל אינו כופה את שלטונו בכוח¹. במעמד הר סיני, כריתת הברית הפכה לצעד הדדי. שני הצדדים נדרשו להסכים.

תפקידו של הצד האנושי בברית בין אלוהים לאדם גדל אפוא בכל פעם. עתה, בפרשת ניצבים, מגיע צעד נוסף, גדול, בתהליך הזה. **משה, ככל הנראה ביוזמתו שלו, מחדש את הברית:**

אִתְּם נִצְבִים הַיּוֹם כְּלָכֶם לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם: רֵאשִׁיכֶם, שְׁבֻטֵיכֶם, זַקְנֵיכֶם וְשֹׁטְרֵיכֶם, כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, טַפְכֶם, נְשֵׁיכֶם וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ, מִחֻטָּב עֲצִיךָ עַד שְׂאֵב מִימֶיךָ – לְעִבְרְךָ בְּבְרִית ה' אֱ-לֹהֶיךָ וּבְאֵלֹתָי אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ כָּרַת עִמָּךְ הַיּוֹם, לְמַעַן הַקִּים אֶתְּךָ הַיּוֹם לֹוּ לְעָם יְהוָה לְךָ לֹא-לֵהִים כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לְךָ וְכַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב (דברים כט, ט-יב).

זו הייתה הפעם הראשונה שהברית חודשה, אך לא הפעם האחרונה. היא חודשה שוב ושוב – בערוב ימיו של יהושע (יהושע כד), ואחר כך בימי יהוידע (מלכים ב' יא, ז), ובימי חזקיהו (דברי הימים ב' כט) ובימי יאשיהו (מלכים א' כג, א-ג; דברי הימים ב' לד, כט-לג). אחרי גלות בבל, עזרא ונחמיה הקהילו אספה לאומית ובה חידשו את הברית שוב (נחמיה ח). אך הפעם הראשונה הייתה בפרשתנו.

זה קרה מפני שמשה ידע שזה צריך לקרות. הוא ידע שמגמת פניה של ההיסטוריה של עם ישראל היא העברת היוזמה מידי הקדוש ברוך הוא לידי האדם. אל השינוי הזה הוא הכין את בני ישראל לאורך החודש האחרון בחייו. הוא כאילו אמר: עד עכשיו האל הוביל אתכם – בעמוד אש ובעמוד ענן – ואתם הלכתם אחריו. עכשיו הוא מוסר בידיכם את מושכות ההיסטוריה. מעתה והלאה אתם תנהיגו. אם לבבכם יהיה עם השם, השם יהיה עמכם. אינכם ילדים עוד; אתם בוגרים. לאדם בוגר עדיין יש הורים, כפי שיש לילד, אבל יחסיו איתם שונים. אדם בוגר נושא בנטל של אחריות. אדם בוגר אינו מחכה שמישהו אחר יעשה את הצעד הראשון.

כאן טמונה חשיבותה ההיסטורית והסיפורית של פרשת ניצבים, זו הניצבת כמעט בסוף התורה ונקראת כמעט בסוף השנה. היא עוסקת בהתכוננות לקראת התחלה חדשה; לקראת מציאות שבה אנחנו פועלים למען השם במקום לחכות שיפעל למעננו.

תרגמו זאת למונחים אנושיים ותראו כי הדבר יכול לשנות את חייכם. לפני שנים רבות, בתחילת עבודתי כרב קהילה, נשאתי עיני למילה של עידוד מאישיות רבנית בכירה. עבדתי קשה, ניסיתי גישות חדשניות, חיפשתי דרכים חדשות לקרב יהודים למורשת אבותיהם. רב צעיר זקוק לתמיכה בזמנים כאלה. הוא נוטל סיכונים, סופג ביקורת בלתי-נמנעת, ומשאביו הרגשיים מידלדלים. חיכיתי וחיכיתי אבל העידוד לא הגיע. הדומייה הכאיבה. היא איכלה את ליבי כחומצה.

עד שעברה בי כברק התובנה: מה יהיה אם אהפוך את התרחיש על פניו? מה אם במקום לחכות שהרב פלוני יעודד אותי, אני אעודד אותו? מה אם אעשה למענו את מה

שאני מייחל שהוא יעשה למעני? זה היה רגע משנה-חיים. הוא נסך בי כוחות שלא הכרתי.

התחלתי לנסח זאת ככללים לחיים. אל תחכה שישבחו אותך: שבח אחרים. אל תחכה שיכבדו אותך: כבד אחרים. אל תעמוד ביציע ותבקר את אלה שעושים: עשה בעצמך משהו שישנה את פני הדברים לטובה. אל תחכה שהעולם ישתנה: התחל בתהליך בעצמך, וכך תגייס אליו אחרים. יש משפט המיוחס למהטמה גנדי (הוא מעולם לא אמר אותו², אבל בעולם מקביל ייתכן בהחלט שאמר): "היה אתה עצמך השינוי שאתה רוצה שיקרה בעולם". קח את היוזמה.

את זאת עשה משה בחודש האחרון של חייו, בסדרת הנאומים הארוכה שאנו מכירים כספר דברים, ובייחוד בטקס הגדול של חידוש-הברית שבפרשתנו. **ספר דברים מציין את קץ ילדותו של עם ישראל**. מכאן ואילך, היהדות תהיה קריאתו של אלוהים לאחריות אנושית. אצלנו האמונה איננה המתנה לאלוהים; אצלנו האמונה היא ההבנה שאלוהים מחכה לנו.

בכל פעם שאתם מוטרדים מכך שמישהו לא עשה בשבילכם את מה שצריך היה לדעתכם לעשות, הפכו את המחשבה הזו על פיה – ועשו אתם למען אותו אדם. אל תחכו שהעולם ישתפר. טלו את היוזמה. העולם מחכה לכם.

¹אומנם, חז"ל דרשו כי בסיני ה' כפה את הברית על העם, וכלשונם "כפה עליהם הר כגיגית". אך הגמרא שם (שבת פח ע"א) תמחה מיד אם אין הדבר פותח פתח לערעור על סמכות התורה, ועונה כי העם חזר וקיבל את התורה מרצונו "בימי אחשוורוש". ואם כן, השאלה איננה **האם** ניתנה הסכמה חופשית אלא רק מתי ניתנה.

²ראו Brian Morton, "Falsar words were never spoken", New York Times, 29.8.2011. הדברים הקרובים ביותר לכך שאמר גנדי היו אלה: "אם נוכל לשנות את עצמנו, הנטיות בעולם ישתנו גם הן. כשאדם משנה את טבעו שלו, משתנה גם עמדת העולם כלפיו. ... אל נחכה לראות מה אחרים עושים."